

Krzysztof Kubiak

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Ziemia Eryka Rudego. Duńsko-norweski spór o terytoria na wschodzie Grenlandii

Eric The Red's Land. The Long Conflict in the Nordic Family

Eric The Red's Land cannot be found on contemporary maps. There are not many older cartographic publications in which such an area would be marked either. They were published in only one country, Norway, and for a limited time. This was the result of the territorial claims that Norway reported to parts of eastern Greenland. To locate the area in geographical space, the name of Eric The Red's Land was used (Norwegian: Eirik Raudes Land). Norwegian claims to East Greenland met the strong opposition of Denmark. In the interwar period, it seemed that the verdict of the Permanent International Court of Justice in The Hague, adopted in 1933 and recognizing Denmark's sovereignty over all of Greenland, had ended the dispute. However, during World War II, Norway raised the issue of the possession of eastern Greenland again. This happened at a time when both Nordic countries were occupied by Germany. The cooperation with Germany undertaken by "Arctic expansionists" ultimately intersected with Norwegian ambitions in the eastern part of Greenland.

Key words: Greenland, Norway, Denmark, territorial dispute

Słowa kluczowe: Grenlandia, Norwegia, Dania, spór terytorialny

Ziemi Eryka Rudego nie znajdzie się raczej na współczesnych mapach. Niewiele jest również starszych wydawnictw kartograficznych, na których zaznaczono by obszar o takiej właśnie nazwie. W zasadzie były one publikowane w jednym tylko państwie – Norwegii – i to przez stosunkowo ograniczony czas, co wynikało z pretensji, które Norwegia zgłaszała do wschodniej części Grenlandii. By zlokalizować ów obszar roszczeń w przestrzeni, nadano mu właśnie nazwę Ziemia Eryka Rudego (norw. Eirik Raudes Land). Rozciągał się on między 71°30' a 75°40' szerokości geograficznej północnej. Zasięgu swych roszczeń w kierunku zachodnim, czyli w głąb Grenlandii, Norwegowie nigdy jednoznacznie nie określili. Wschodnie obszary Grenlandii stały się przedmiotem przewlekłego sporu między Norwegią a Danią. W 1933 roku wydawało się, że werdykt Międzynarodowego Trybunału

Sprawiedliwości w Hadze uznający suwerenność Danii nad największą wyspą świata zamknął sprawę. Jednakże podczas II wojny światowej, gdy oba państwa były okupowane przez Niemcy, Norwegowie podjęli jeszcze jedną próbę zmiany terytorialnego *status quo* na Grenlandii. Intencją autora jest omówienie powyższych wydarzeń, a także naświetlenie okoliczności, które skłoniły środowiska norweskie do podjęcia w tej materii kolaboracji z okupantami.

1. Fenomen norweskiego ekspansjonizmu arktycznego

Norwegia wybiła się na niepodległość w 1905 roku. Po wiekach trwania w unii (najpierw personalnej, a następnie realnej z Danią) Norwegom narzucono – na mocy postanowień traktatu podpisanego 14 stycznia 1814 roku w Kilonii – unię ze Szwecją. Rozwiązanie to wywołało w Norwegii zdecydowany opór, ale ostatecznie Szwedom udało się narzucić swoją władzę, choć kosztem poważnych kompromisów, w tym nadania nowej prowincji daleko idącej autonomii (Weibull 1957: 283–287). Dla tematu niniejszego artykułu najistotniejsze było jednak to, że przy Danii pozostawały terytoria atlantyckie, które historycznie należały do Norwegii („korony Świętego Olafa”): Wyspy Owcze, Islandia oraz Grenlandia (por. *Kiel-traktaten...* 1814), jak również wszystkie inne obszary pozyskane w trakcie trwania unii (Ramerini *bd.*)¹. Stało się tak, mimo że ludność Wysp Owczych i Islandii była zdecydowanie silniej związana pod względem kultury, języka, zwyczajów i tradycji z Norwegią (a zwłaszcza z jej częścią północną) niż z Danią. Był to przejaw swobodnego paternalizmu o rasistowskim zabarwieniu mocarstw budujących nowy ład europejski po wojnach napoleońskich, które uznawały Norwegów za niezdolnych do skutecznego zarządzania owymi obszarami.

¹ Były to: Tharangambadi (Tranquebar, Trankebar) na wybrzeżu obecnego indyjskiego stanu Tamilnadu, Sermpore (przemianowanym na Frederiksnaagore) około 25 km od Kalkuty, które to obszary zostały odsprzedane Brytyjczykom w 1845 r.; Nikobary, zwane Frederiksøerne, które znajdowały się pod władzą Danii do 1868 r., kiedy Wielka Brytania przejęła afrykańskie Złote Wybrzeże, czyli wybrzeże obecnej Ghany (gdzie założono placówki: Fort Frederiksborg, Fort Christiansborg, Fort Prinsensten i Fort Augustaborg, które w 1850 r. przeszły pod władzę brytyjską). Na Karaibach w 1666 r. obsadzono Wyspę Świętego Tomasza, w 1718 r. Wyspę Świętego Jana, zaś w 1733 r. odkupiono od Francji Wyspę Świętego Krzyża. Stworzyły one kolonię noszącą nazwę Duńskich Wysp Dziewiczych. Podstawą jej gospodarki była plantacyjna uprawa cukru, co wymagało niewolniczej siły roboczej, a fakt ów uzasadniał istnienie duńskich placówek na Złotym Wybrzeżu. Z czasem kolonia karaibska stawała się dla Kopenhagi coraz większym ciężarem, zarówno finansowym, jak i mentalnym, i gdy w 1917 r. Stany Zjednoczone zaproponowały zakup wysp za 25 mln dolarów w złocie i uznanie duńskich pretensji do Grenlandii, przystano na to z ochotą. Dość powiedzieć, że w przeprowadzonym referendum 64,2% uprawnionych poparło tę transakcję (na samych wyspach 99,83%), co dobitnie świadczy o nie najwyższej ocenie duńskiej administracji.

W okresie trwania unii ze Szwecją kwestia terytoriów atlantyckich, które pozostały przy Danii, nie była podnoszona w dyskusji międzynarodowej. Sytuacja zmieniła się po proklamowaniu przez Norwegię niepodległości w 1905 roku. Na tronie zasiadł wówczas jako Haakon VII duński książę Christian Frederik (młodszy syn króla Fryderyka VII). Norwegowie są starym historycznym narodem, jednakże młode państwo potrzebowało silnego, konsolidującego społeczeństwo mitu założycielskiego. Jedynie w ograniczonym stopniu, choćby z uwagi na dystans czasowy, rolę tę mogło odgrywać odwoływanie się do dawnych historycznych przewag. Narodził się wówczas z potrzeby chwili wspomagany i na swój sposób determinowany przez położenie geograficzne nurt ideologiczno-polityczny, który określić można mianem arktycznego ekspansjonizmu (Østerund 2007), a także jego szczególna odmiana odnosząca się do południowych obszarów biegunowych (*Norwegian Interests...* 2006: 10–19), która ostatecznie przybrała formę norweskich roszczeń do zwierzchności nad Wyspą Piotra I, Wyspą Bouveta oraz rozległym sektorem Antarktydy zwanym Ziemią Królowej Maud². Próba budowy tożsamości narodowej na opowieści o szczególnych związkach narodu norweskiego z morzem stanowiło ponadto odzwierciedlenie realiów ekonomicznych. W 1899 roku Norwegia dysponowała trzecią co do wielkości (po brytyjskiej i amerykańskiej) flotą handlową na świecie (*Maritime Nations...* 2019), rozwiniętym wielorybnictwem i rybołówstwem. Zatem powyższa narracja tworzyła klamrę między dumną przeszłością związaną z żeglugą po północnych wodach, aż ku Grenlandii i brzegom Ameryki, a norweskim „uprawianiem morza” z czasów proklamowania niepodległości.

Jeszcze w okresie poprzedzającym wybuch I wojny światowej Norwegia zwróciła uwagę na dwa arktyczne archipelagi uznawane w owym czasie za *terra nullis*: Svalbard i położoną jeszcze dalej na północy Ziemię Franciszka Józefa. Ten drugi przy ówczesnym poziomie techniki nautycznej był jednak raczej egzemplifikacją marzenia niż realną możliwością. Z kolei w rejonie Svalbardu od stuleci prowadzono połowy oraz polowano na ssaki morskie. Na przełomie XIX i XX wieku tylko dwa państwa były zainteresowane rozciągnięciem swojej suwerenności na owe północne wyspy: Norwegia i Rosja. W Norwegii problem suwerenności nad

² Norw. Dronning Maud Land. Jest to obszar o powierzchni około 2 700 000 km² rozciągający się między 20°W a 45°E (Norwegowie nie wyspecyfikowali oficjalnie zasięgu swoich roszczeń w kierunku południowym, ale można zakładać, że podobnie jak inni uważają za „wierzchołek” swojego sektora biegun południowy), czyli między Brytyjskim Terytorium Antarktycznym na zachodzie a Australijskim Terytorium Antarktycznym na wschodzie. Traktat antarktyczny „zamraża” roszczenia terytorialne w Antarktyce do 2041 r. Prócz tego do Norwegii na „dalekim południu” należą: Wyspa Bouveta (z czynnym wulkanem) położona na Południowym Atlantyku w odległości około 1750 km od wybrzeży Antarktydy, 2500 km od Kapsztadu w Republice Południowej Afryki i 4800 km od przylądka Horn oraz Wyspa Piotra I (norw. Peter I Øy) na Morzu Bellingshausena, położona około 430 km od wybrzeży Antarktydy.

Svalbardem podnosił między innymi Fridtjof Nansen – uznawany już za narodowego bohatera ceniony badacz polarny (Arlov 1994: 62). Rząd Norwegii podjął już w 1907 roku inicjatywę zwołania konferencji międzynarodowej poświęconej politycznej przyszłości archipelagu. Wielostronne konsultacje prowadzone w latach 1910, 1912 i 1914 nie przyniosły jednak konkluzywnych rozwiązań, głównie ze względu na kolizje interesów norweskich i rosyjskich. Dopiero po zakończeniu „Wielkiej Wojny” zaistniały okoliczności sprzyjające Norwegii. Rosja nie brała mianowicie udziału w paryskiej konferencji pokojowej, zaś wielkie mocarstwa nie uważały Norwegii za gracza na tyle silnego, by mógł zagrozić ich interesom na północy.

9 lutego 1920 roku podpisany został więc w Paryżu traktat spitsbergeński, którego stronami były: Norwegia, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Dania, Francja, Włochy, Japonia, Holandia i Szwecja. Stanowił on, że archipelag jest suwerenną częścią Królestwa Norwegii, ale wprowadzał również zasadę równych praw sygnatariuszy do korzystania z zasobów naturalnych wysp i prowadzenia na nich działalności naukowej. Wyspy zostały również zdemilitaryzowane. W 1924 roku do traktatu przystąpił Związek Sowiecki (traktując to jako element wychodzenia z izolacji międzynarodowej), zaś 2 września 1931 roku Polska. Obecnie stronami traktatu są 42 państwa. Jego postanowienia weszły w życie 14 sierpnia 1925 roku (Traktat Spitsbergeński 1920).

2. Ziemia Eryka Rudego jako problem zapalny w stosunkach międzynarodowych w okresie międzywojennym

Podpisanie traktatu spitsbergeńskiego i wejście jego postanowień w życie stanowiło sukces młodego państwa norweskiego, ale ewidentne ograniczenia suwerenności w stosunku do północnego archipelagu nie satysfakcjonowały arktycznych ekspansjonistów. W środowisku tym narodził się mianowicie koncept zgłoszenia norweskich roszczeń do wschodniej Grenlandii. Sprawa zwierzchności nad wyspą jedynie na pozór była bowiem prosta. Duńską zwierzchność nad nią zaaprobowały w 1916 roku Stany Zjednoczone, co było elementem transakcji związanej ze sprzedażą przez Kopenhagę Duńskich Wysp Dziewiczych (Tansill 1962: 468; *Convention between the United States and Denmark...* 1916). Dysponując poparciem amerykańskim, Dania zamierzała ogłosić suwerenność nad całą wyspą. Norwegia była temu przeciwna. W lipcu 1919 roku formalne obiekcje wycofano, choć wyrażono daleko idące niezadowolenie z zamiarów Kopenhagi. Przybrało ono formę tak zwanej Deklaracji [Nilsa Clausa] Ihlena (od nazwiska ówczesnego ministra spraw zagranicznych), w której polityk stwierdził, że próby rozciągnięcia duńskiej suwerenności na całą Grenlandię są trudne do zaakceptowania dla jego rządu.

Ostatecznie jednak w Oslo uznano ją za „niewiązącą” (Preuss 1932: 774). Dania proklamowała suwerenność nad całą Grenlandią w 1921 roku, uzyskując drogą wymiany not międzynarodową aprobatę dla tego przedsięwzięcia, choć Wielka Brytania przystała na takie rozwiązanie warunkowo, uzależniając zgodę od utrzymania przywilejów rybaków, łowców fok i wielorybników.

Norwegowie prawo do Grenlandii (a przynajmniej jej wschodniej części) wywodzili z argumentów historycznych, twierdząc, że jeszcze w 1261 roku populacja wyspy przyjęła zwierzchność króla Håkona IV Håkonssona, zwanego Starym (1204–1263). Z takim stanem posiadania Norwegia weszła w unię z Danią, w związku z czym pozostawienie wyspy przy Danii na mocy postanowień zrywającego unię traktatu kilońskiego z 14 stycznia 1814 roku było bezzasadne. Norwegia, co należy podkreślić, nigdy formalnie nie zaakceptowała postanowień traktatowych, twierdząc, że była jedynie przedmiotem jego postanowień, a nie równoprawnym podmiotem. Rząd w Oslo stał przy tym na stanowisku, że traktat kiloński nie oddawał Danii całej Grenlandii, a jedynie te części wyspy, które pozostawały pod jej efektywną kontrolą, czyli Grenlandię zachodnią. Prócz czynników politycznych i historycznych resentymentów istotnym elementem wpływającym na radykalizację Norwegów była ewidentna słabość duńskiej administracji na wschodzie wyspy, o czym świadczyła daleko idąca swoboda norweskich myśliwych i wielorybników, traktujących ten obszar jako ziemię niczyją (*terra nullis*), mimo że było to sprzeczne z regulacjami duńskimi o monopolu handlowym z 1776 roku. I choć w 1921 roku, o czym już wspomniano, Dania ogłosiła rozciągnięcie swej suwerenności na całą wyspę, to Norwegowie w roku następnym założyli w Myggbukta stację telegraficzną. Oficjalnie rząd nie był więc zainteresowany wszczynaniem konfliktu z Danią, ale w praktyce niewiele lub zgoła nic nie czyniono, by ograniczyć działania eksploracyjne podejmowane przez norweskich poddanych kierujących się względami patriotycznymi, komercyjnymi bądź oboma czynnikami razem. Jeżeli więc w ciągu 15 lat poprzedzających ogłoszenie duńskiego zwierzchnictwa nad wyspą z Norwegii wyruszyło na Grenlandię pięć ekspedycji, to przez następne półtorej dekady zorganizowano ich 20, w tym 9 zimujących (Kubiak 2019: 36–37).

Zwieńczeniem tego procesu było ogłoszenie 27 czerwca 1931 roku przez grupę pięciu norweskich polarników i traperów pod dowództwem Hallvarda Devolda³

³ Hallvard Devold (1898–1957), absolwent studiów ekonomicznych na Uniwersytecie w Oslo. Po ich ukończeniu, uciekając przed nudą zajęć w banku, pracował w latach 1920–1922 jako asystent w Obserwatorium Meteorologicznym Haldde w Alta, a następnie jako pracownik techniczny w kopalni węgla na Svalbardzie i jako radiotelegrafista w stacji Kvadehuken (Ziemia Oskara II na zachodzie Spitsbergenu). W latach 1925–1926 kierował stacją meteorologiczną na Jan Mayen. Obecność norweskiej instalacji zlokalizowanej w tym miejscu dała pretekst do rozciągnięcia na wyspę suwerenności państwowej 8 maja 1929 r. i jej formalnej aneksji 27 lutego 1939 r. Devold stanął na czele wyprawy na Wschodnią Grenlandię. Po fiasku całego przedsięwzięcia uczestniczył w wyprawie na Antarktydę, podczas kampanii norweskiej zaciągnął się do francuskiej Legii

„prywatnej” okupacji niezamieszkałej wschodniej części wyspy. Devold podniósł w Myggbukta norweską flagę i nadał telegram następującej treści:

W obecności Eiliva Herdala, Tora Halle’a, Ingvalda Strøma i Sorena Richtera flaga Norwegii została dziś podniesiona w zatoce Mygg, a kraina między Karlsbergfjordem na południu i Besselfjordem na północy zajęta została w imię Jego Królewskiej Mości Króla Haakona. Nazwaliśmy ten kraj Ziemią Eryka Rudego (Rapp 2006).

Akcja Devolda zorganizowana została z inspiracji i przy wsparciu wpływowych środowisk naukowych i politycznych, których przedstawicielami byli geolog Adolf Hoel⁴ szefujący Norweskiemu Instytutowi Badań Svalbardu i Oceanu Arktycznego

Cudzoziemskiej. Później uczestniczył w wyprawie na Grenlandię zorganizowanej pod auspicjami władz kolaboracyjnych. Nie postawiono mu zarzutu kolaboracji z Niemcami. Po wojnie kierował wędzarnią śledzi w Gofarnes na północ od Kopervik.

⁴ Adolf Hoel (1879–1964) urodził się w rodzinie farmerskiej w Sørum. Uczył się w liceum Hauges Minde, a następnie studiował na uniwersytecie w Oslo, utrzymując się z korepetycji. Jako początkujący geolog wszedł w skład ekspedycji Gunnara Isachsena na północno-zachodni Svalbard. Aż do 1925 r. uczestniczył w corocznych wyprawach na archipelag. Od 1915 r. organizował kolejne ekspedycje i nimi kierował. Ciągłość obecności naukowej miała istotne znaczenie dla norweskich roszczeń do wysp. Jednocześnie od 1911 r. był stypendystą, a od 1919 r. wykładowcą Królewskiego Uniwersytetu Fryderyka w Oslo. W 1928 r. założył Norweski Instytut Badań Svalbardu i Oceanu Arktycznego, który pięć lat później uzyskał państwowe gwarancje finansowe. W latach 20. XX w. stał się nieformalnym liderem norweskiego ekspansjonizmu arktycznego, którego wysiłki koncentrowały się na wschodniej Grenlandii. Współtworzył sieć stacji meteorologicznych i stacji myśliwskich (wspólnie z firmą Arktisk Næringsdrift, którą pomagał tworzyć), mających stać się uzasadnieniem roszczeń terytorialnych. Był jednym z inspiratorów „prywatnej” okupacji wschodniej Grenlandii. Organizował rozmaitego rodzaju naciski na władze, dążąc do wymuszenia uznania owych działań przez państwo. Brał aktywny udział w przygotowaniu dokumentacji norweskiej przedstawionej Stałemu Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości w Hadze. Po uznaniu przez rząd norweski werdyktu Trybunału przyznającego Danii zwierzchność nad całą Grenlandią związał się z ruchem Nasjonal Samling kierowanym przez Vidkuna Quislinga i w jego barwach brał udział w wyborach do parlamentu (Stortingu). W latach 30. XX w. organizował naciski na rząd ukierunkowane na formalne zgłoszenie norweskich roszczeń do Antarktydy i przygotowywał ekspertyzy w tej sprawie. Ideę tę wsparli ostatecznie premier Johan Nygaardsvold i minister spraw zagranicznych Halvdan Koht. W rezultacie 14 stycznia 1939 r. Norwegia ogłosiła aneksję Ziemi Królowej Maud. Podczas okupacji niemieckich pełnił w latach 1941–1945 funkcję rektora Uniwersytetu w Oslo. Usiłował wówczas z jednej strony wykorzystać sytuację do restytucji roszczeń do Grenlandii, z drugiej angażował się w pomoc dla represjonowanych studentów i ich rodzin. W 1945 r. został internowany jako kolaborant. Zwolniono go w 1946 r., ale w maju 1948 r. stanął przed sądem. Skazano go na 18 miesięcy więzienia, a także pozbawiono części praw publicznych (w tym nadanego w 1938 r. Orderu św. Olafa). Po odbyciu kary udzielał się publicystycznie, opracował też na zlecenie Norweskiego Instytutu Polarного historię Svalbardu. Zmarł w wyniku obrażeń odniesionych w wypadku drogowym.

(Norges Svalbard og Ishavsundersøkelser, NSIU) i wpływowi w kręgach politycznych prawnik Gustav Smedal⁵.

Nieprzypadkowa była również data norweskiej akcji. W grudniu 1930 roku Duńczycy ogłosili plany wysłania latem następnego roku ekspedycji naukowo-komercyjnej na wschód Grenlandii, która miała tam przebywać trzy lata. Na jej kierownika wyznaczono Lauge Kocha, uznanego badacza, obdarzonego niepospolitym talentem organizacyjnym, a i zapałem polemicznym⁶. Dla norweskich ekspansjonistów był to prawdziwy sygnał alarmowy. Doszli do wniosku, że przedsięwzięcie to osłabi siłę argumentów stojących za ich roszczeniami terytorialnymi. Adolf Hoel i Gustav Smedal zadecydowali, że należy podjąć akcję zmuszającą rząd do aktywnych działań na rzecz przyłączenia wschodniej Grenlandii. Takim środkiem nacisku miała być owa „prywatna” okupacja. Pozyskanie do współpracy Devolda nie stanowiło problemu, gdyż był on do całej sprawy głęboko przekonany (Skarstein 2006: 175–176).

10 lipca 1931 roku król Haakon VII proklamował rozciągnięcie suwerenności Norwegii na Ziemię Eryka Rudego (obszar znajdujący się między Carlsberg Fjord na południu i Bessel Fjord na północy, czyli pasa o długości około 450 km, gdzie na podstawie porozumienia norwesko-duńskiego z 1924 r. działalność łowiecką prowadzić mogli myśliwi z obu państw). Wyznaczono nawet gubernatora, którym

⁵ Gustav Smedal (1888–1951) urodził się w rodzinie prawniczej. Po ukończeniu studiów prawniczych rozpoczął praktykę w Stavanger. Po zatrudnieniu przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych był sekretarzem delegacji norweskiej przy Lidze Narodów w Genewie w 1920 r., a następnie asystentem sekretarza ds. sądownictwa Frederika Beichmanna (1921–1922). W kolejnych latach nadal prowadził kancelarię prawną w Stavanger. W 1926 r. założył w Stavanger Stowarzyszenie Grenlandzkie (Stavanger Grønlandsforening), które stało się następnie częścią Norweskiego Stowarzyszenia Grenlandzkiego (Norges Grønlandslag). W 1930 r. uzyskał doktorat z prawa międzynarodowego. Aktywnie uczestniczył w przygotowaniu okupacji Ziemi Eryka Rudego i działaniach lobbingsowych ukierunkowanych na uznanie owych posunięć przez władze. Stał na stanowisku przynależności do Norwegii wszystkich byłych domen Korony św. Olafa, których została pozbawiona na mocy postanowień traktatu kilońskiego. Był członkiem delegacji referującej stanowisko Norwegii przed Stałym Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości w Hadze. W 1942 r. wstąpił do Nasjonal Samling. Nie przyjął jednak żadnego z oferowanych mu stanowisk poza honorową profesurą uniwersytetu w Oslo. Po zakończeniu wojny uznany został za kolaboranta i ukarany wysoką grzywną. Zmarł na emigracji.

⁶ Lauge Koch (1892–1964) kierował w swojej karierze łącznie 24 ekspedycjami arktycznymi, ostatnią w latach 1956–1958. W latach 1921–1923 odbył wyprawę psim zaprzęgiem, w trakcie której dokonał ważnych korekt wcześniej sporządzonych map. W 1938 r. odkrył góry położone na wschód od Ziemi Jamesona, dokonując – niejako przy okazji – odkryć istotnych z punktu widzenia paleobiologii (szkielety dinozaurów). W latach 30. XX w. gruntownie zreorganizował system badań Grenlandii, tworząc sieć placówek (podobnych do norweskich chat myśliwskich) we wschodniej części wyspy. Toczył zawzięty spór z grupą czołowych duńskich geologów uniwersyteckich (tak zwaną „jedenastką”) zarzucającym Kochowi niewłaściwą i powierzchowną metodologię przygotowania jego sztandarowej pracy *Geologie von Grönland* (1935).

został znany badacz Arktyki Helge Ingstad⁷. Jego ogląd sytuacji, sprowadzający się do zdań:

[...] Morza na zachodzie są częścią Norwegii. Przez pokolenia Norwegowie wytyczali wodące tam szlaki. Norwescy ludzie morza są zdolni podjąć wszelkie pojawiające się tam wyzwania, tak jak ich przodkowie, Eryk Rudy i jego ludzie, którzy tysiąc lat temu wyruszyli na otwartych łodziach, by założyć tam kolonię (Cavell 2008: 439).

był przy tym zgodny z opinią zdecydowanej większości jego rodaków.

W 1932 roku zorganizowano kolejne dwie ekspedycje, które usiłowały powtórzyć precedens stworzony przez Devolda w południowo-wschodniej Grenlandii. Pierwszą kierował Finn Devold (brat Hallvarda)⁸. Flagę norweską podniesiono tym razem w Finnsbu (na wybrzeżu Graah Fjord, południowe wybrzeże Thorland). W tej części wyspy norweskie roszczenia dotyczyły obszarów między 60°30'N (na północ od Nanuuseq) do 63°40'N (na południe od Odinland). Tak zwaną „stację” zbudowali uczestnicy jednej z ekspedycji, a jej nazwa pochodziła od imienia kierownika. Kolejna stacja, wzniesiona w Nanuuseq Fjord, nosiła nazwę Torgilsbu. Co interesujące, Norwegowie usiłowali wpisać swoją aktywność w przedsięwzięcia realizowane w ramach Międzynarodowego Roku Polarnego 1932–1933 (Norwegian Expedition to South-East Greenland 1933: 32–33). Dania złożyła oczekującą na rozpatrzenie skargę do Stałego Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze dotyczącą południowej części wschodniej Grenlandii, lecz rząd norweski nie wykonał żadnych posunięć.

Ostatecznie sprawę rozstrzygnął Stały Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze, który w kwietniu 1933 roku przyznał sporne obszary Danii,

⁷ Helge Ingstad (1899–2001) był z wykształcenia prawnikiem, a podróżnikiem, myśliwym i traperem z pasji. W latach 20. XX w. rzucił praktykę i wyjechał do Kanady, gdzie przez trzy lata żył wśród Indian. Po powrocie do Norwegii opublikował książkę *Pelsjegerliv* (Życie tramera). W latach 1931–1933 był gubernatorem Ziemi Eryka Rudego, później przez dwa lata gubernatorem Svalbardu. W 1937 r. rozpoczął badania Apaczy. Po II wojnie światowej, w trakcie której działał w organizacjach humanitarnych, podróżował po Alasce, a w latach 50. XX w. rozpoczął wraz z poślubioną w 1941 r. Anne Stine (z domu Moe, archeologiem z wykształcenia) poszukiwania pozostałości osiedli nordyckich na Nowej Funlandii, co doprowadziło do odkrycia osady L'Anse aux Meadows. Pod koniec życia zajmował się klasyfikowaniem zdjęć i nagrań audio, które przywiózł ze swoich wypraw. Unikatowe pieśni plemienia Nunamiut z Alaski wydał także na CD.

⁸ Finn Devold (1902–1977). Porzucił studia na Uniwersytecie w Oslo i rozpoczął wraz z bratem pracę na Svalbardzie, był członkiem załogi stacji meteorologicznej na Jan Mayern. Począwszy od 1928 r. działał na Grenlandii, pracując dla NSIU oraz podmiotów komercyjnych. Uczestniczył w „prywatnej okupacji” wschodniej Grenlandii. Po niepowodzeniu całego przedsięwzięcia wrócił w 1933 r. do Norwegii. Dalej pracował dla NSIU, ale nie angażował się politycznie. W 1940 r. ukończył studia, a w 1943 r. został konsultantem NSIU w sprawach rybołówstwa. Po wojnie badał populację śledzia atlantyckiego, zyskując opinię wybitnego eksperta. Już w latach 60. XX w. przestrzegał przed nadmierną eksploatacją łowisk.

potwierdzając tym samym jej suwerenność nad całą Grenlandią. Jednakże oba kraje osiągnęły ugodę w sprawie działalności norweskich wielorybników i trape-rów, którzy pozostali na wschodnim wybrzeżu wyspy. Najważniejszymi placówkami dla norweskich ekspedycji łowczych były wówczas Myggbukta oraz Torgilsbu (Eriksen 2010: 126–130).

Wiosną 1940 roku duński gabinet, licząc się bardziej z utrudnieniami w żegludze spowodowanymi eskalacją działań wojennych Atlantyku niż groźbą inwazji niemieckiej, postanowił wysłać na Grenlandię statek z dodatkowym zaopatrzeniem. Podobną decyzję podjął zarząd A/S Kriolit Mine og Handels Selskabet, czyli firmy zarządzającej kopalnią w Ivittuut. Ładunek obu jednostek miał zwiększyć zapas deficytowych zapasów importowanych na dwa, a nawet trzy lata. Z przygotowywanych jednostek na Grenlandię dotarł jednak tylko mniejszy statek „Julius Thomsen”⁹, a większy został 9 kwietnia opanowany przez Niemców w kopenhaskim porcie. Komunikacja między metropolią a Grenlandią została zerwana na cały okres wojny (Værftshistorisk Selskab 2015).

3. Od ekspansjonizmu do kolaboracji

Dla części norweskich ekspansjonistów arktycznych okupacja ich kraju i Danii przez Niemców stała się okazją do wznowienia rozgrywki o wschodnią Grenlandię. Wpisywało się to dobrze w plany niemieckie ukierunkowane na rozlokowanie na wschodzie wyspy załogowych stacji meteorologicznych. Podkreślić należy, że pierwszą taką próbę podjęto jeszcze w 1940 roku. W sierpniu 1940 roku norweski okręt patrolowy „Fridtjof Nansen”¹⁰ (jedna z 13 norweskich jednostek, które po zajęciu kraju przez Niemców przedarły się do Wielkiej Brytanii) z pododdziałem brytyjskiej piechoty morskiej na pokładzie zatrzymał czteroosobową grupę meteorologiczną złożoną z Duńczyków, a podszywającą się pod ekspedycję myśliwską. Wysłano ją ku wschodniemu wybrzeżu Grenlandii na pokładzie norweskiego statku rybackiego „Furenak”¹¹. Duńscy „myśliwi” założyli swoje obozowisko na przylądku Biot,

⁹ Budowa w 1927 r. przez Frederikshavn Værft dla A/S Kryolit Mine- og Handelselskab. Pojemność brutto 1151.

¹⁰ „Fridtjof Nansen” był pierwszym norweskim okrętem zaprojektowanym i zbudowanym specjalnie z myślą o eksploatacji na wodach polarnych. Powstał w stoczni marynarki wojennej Karljohansvern w Horten. W 1933 r. jednostka weszła na skały i zatonięła w rejonie Vestervagen, ale w następnym roku została podniesiona i poddana remontowi. W 1940 r. podczas kampanii norweskiej ewakuowała się na Wyspy Owcze. Następnie „Fridtjof Nansen” przydzielony został do sił brytyjskich operujących z Islandii.

¹¹ Jednostka wykorzystywana do polowań na foki zarejestrowana w Ålesund. Zbudowana w 1918 r. w Oslo. Przejęta w 1943 r. przez Royal Navy i wykorzystywana jako statek ratowniczy pod nazwą „Bransfield”. W 1946 r. zwrócona norweskemu właścicielowi.

w fiordzie Fleming (rejon Kong Oscar Fiord). Stację wykryto dzięki namierzeniu z Islandii jej emisji radiowej (według innej wersji na skutek niedyskrecji, której w fazie organizacji ekspedycji dopuścił się jeden z jej uczestników). „Myśliwych” – mimo ich protestów, z którymi pod względem formalnym można by się zgodzić – przetransportowano na Islandię. Trzech z nich przyłączyło się później do sił alianckich (Apollonio 2008: 263). Zauważyć przy tym trzeba, że dla Duńczyków posłużenie się przez Brytyjczyków okrętem norweskim do zrealizowania zadania we wschodniej Grenlandii, będącej jeszcze niedawno przedmiotem sporu terytorialnego, było bardziej niż niepokojące. Skłoniło to lokalne władze i duńskiego posła w Waszyngtonie do poszukiwania dróg zacieśnienia współpracy z Amerykanami, gdyż Brytyjczyków (i Kanadyjczyków) podejrzewano o pronorweskie sympatie (Kubiak 2019: 201–205).

Dalsze wydarzenia pokazują, że duńskie obawy nie były bezpodstawne, tyle że zainteresowanie wschodnią Grenlandią przejawiał nie norweski rząd królewski działający na uchodźstwie w Wielkiej Brytanii, ale administracja quslingowska zorganizowana za przyzwoleniem Niemców. Mamy zatem do czynienia z sytuacją, w której jedno z państw okupowanych przez III Rzeszę usiłuje realizować swoje interesy kosztem innego okupowanego kraju.

Norweska ekspedycja do wschodniej Grenlandii została zorganizowana pod pretekstem dostarczenia zaopatrzenia norweskim traperom, a także ewentualnej wymiany obsad baz łowieckich. W owym czasie na wschodzie wyspy przebywało siedmiu Norwegów, w tym znany polarny myśliwy Henry Rudi¹². Prócz polowań zbierali oni także dane meteorologiczne, ale ponieważ nie przesyłano dalej owych informacji, nie miało to znaczenia praktycznego. Dostarczenie owej grupie zaopatrzenia w istocie było kwestią pilną. Wszak jeszcze latem poprzedniego roku, już po niemieckiej inwazji, ale jeszcze przed zajęciem Tromsø, NSIU zdołał wysłać na wschód Grenlandii dwa statki z zaopatrzeniem: „Veslekari” (Kjær i Sefland 2005)¹³

¹² Henry Marentius Rudi (1889–1970) urodził się w Tromsø. Po ukończeniu szkoły pracował jako subiekt w sklepie, ale rychło go to znudziło i przyłączył się do wypraw myśliwskich na północ. Jako 19-latek spędził swoją pierwszą zimę (1908–1909) na Svalbardzie. Polował na Jan Mayen, a później spędził lata 1928–1930 oraz 1931–1933 na wschodzie Grenlandii. Ponownie wyruszył na wyspę w 1939 r., nie skorzystał z możliwości ewaluacji, ale w 1942 r. przystąpił do zorganizowanej przez duńską administrację formacji patrolowej wykorzystującej psie zaprzęgi. Odbył 40 wypraw na północ, 25 razy zimował w Arktyce (ostatni raz w 1947 r.). Przypisuje się mu upolowanie 713 niedźwiedzi. W 1953 r. otrzymał Królewski Medal za Odwagę (Kongens fortjenstmedalje).

¹³ Statek przeznaczony do polowań na foki, zbudowany w warsztacie Christiana Jensena pod Kristianią (Oslo, ten sam szkutnik zbudował statek „Maud” dla Amundsena) w 1918 r. Był intensywnie eksploatowany zarówno jako jednostka łowcza, jak i ekspedycyjna. W 1928 r. uczestniczył w poszukiwaniach łodzi latającej Latham 47, którą Amundsen wyruszył na pomoc załodze rozbitego włoskiego sterowca „Italia”, w 1936 r. ewakuował myśliwych po trzęsieniu ziemi na Jan Mayen, a w 1939 r. z Grenlandii ciężko chorego Gastona Micarda. Statek był czterokrotnie czarterowany przez amerykańską eksploratorkę Arktyki Louise A. Boyd (w 1934 r.,

i „Ringesel”. Pierwszy z nich przechwycony został jednakże przez norweski patrolowiec „Fridtjof Nansen” działający już pod dowództwem brytyjskim i odprowadzony do Anglii. Szypra Johna Giævera i jego załogę przesłuchano, podejrzewając, że działają na rzecz Niemców. Ostatecznie wszyscy zostali zwolnieni, a Giæver przedostał się do Stanów Zjednoczonych, gdzie podjął pracę dla norweskiego rządu emigracyjnego. Traperzy otrzymali tylko połowę zaplanowanych zapasów. Po dostarczeniu zaopatrzenia „Ringesel” powrócił do Norwegii, mimo że przechodził przez akweny, na których operował już amerykański patrolowiec „Northland”. Nie pozostawiało to wątpliwości, że przynajmniej Brytyjczycy nie zamierzają tolerować aktywności norweskich kolaborantów na kontrolowanych przez siebie akwenach Atlantyku (Skarstein 2007: 181).

Przygotowania do kolejnej ekspedycji odbywały się pod auspicjami Norweskiego Instytutu Badań Svalbardu i Oceanu Arktycznego (Norges Svalbard og Ishavsundersokelser, NSIU) oraz komercyjnej Arktycznej Inicjatywy Handlowej (Arktisk Naringsdrift), działających jako struktury podległe kierowanemu przez Vidkuna Quislinga Rządowi Narodowemu (Den nasjonale regjering). Kierownikiem wyprawy został Devold, wykonawca przeprowadzonej kilka lat wcześniej aneksji Ziemi Eryka Rudego. Podkreślić należy, że za dalszą realizacją grenlandzkich zamierzeń był odpowiedzialny zarówno Hoel, jak i Smedal. Obaj byli w swoich zamierzeniach niesłuchanie konsekwentni. Hoel zapisał list adresowany bezpośrednio do Vidkuna Quislinga, a chcąc wzmocnić swoją argumentację, zdecydował się na oficjalne wstąpienia do Nasjonal Samling. Szef kolaboracyjnego rządu wyraził zainteresowanie przedstawionymi planami, ale rychło okazało się, że zamiysł wysłania na Grenlandię kilkunastu statków z setką traperów jest po prostu nierealny, podobnie jak jego wersja okrojona o połowę (Skarstein 2007: 181).

Ostatecznie latem 1941 roku ku wschodniej Grenlandii wysłano parowiec „Buskø”¹⁴. W celu zorganizowania ekspedycji NSIU zawarło z Departamentem Handlu administracji quislingowskiej (któremu podlegała wspomniana Arktyczna Inicjatywa Handlowa) umowę, na mocy której Instytut otrzymał dotację na

będąc delegatką na Kongres Geograficzny odbywający się w Warszawie, odbyła trzymiesięczną podróż samochodową po wschodniej Polsce, której uwieńczeniem był album *Polish Country-side*). Latem 1940 r. wysłany z zaopatrzeniem na wschodnią Grenlandię został przechwycony i odprowadzony do Szkocji. Następnie żeglował w czarterze Ministry of War Transport między portami brytyjskimi a Islandią. W 1943 r. adaptowany na okręt patrolowy. Po wojnie wrócił do pierwotnych zadań, utracony w 1961 r. w lodzie na wodach Nowej Funlandii.

¹⁴ Zbudowany w 1926 r. w Opsanger parowy, drewniany statek rybacki (wielorybnicza jednostka łowcza). Zajęty jesienią 1941 r. przez Amerykanów. Po zwolnieniu w styczniu 1942 r. przeszedł pod zarząd rządu norweskiego na uchodźstwie i został wyczarterowany Amerykanom. W sierpniu 1945 r. zwrócony właścicielowi, a po powrocie do Norwegii wyremontowany. Utracony w huraganowym sztormie u wschodnich wybrzeży Grenlandii w 1952 r. wraz z trzema innymi norweskimi statkami (zginęło 79 członków załóg).

przygotowanie i wysłanie ekspedycji złożonej z jednego statku transportującego zaopatrzenie i dziesięciu myśliwych. Norwegowie zdawali sobie sprawę, że poruszają się po bardzo cienkim lodzie, gdyż ostatecznie zrezygnowano z wyposażenia zaopatrywanych baz w radiostacje. Powód był bardzo prosty – świadomość faktu, że emisja radiowa znakomicie zwiększa prawdopodobieństwo interwencji brytyjskiej lub amerykańskiej.

Kiedy Niemcy wyrazili na całe przedsięwzięcie zgodę, Hoel rozpoczął poszukiwania właściwej jednostki. Jego wybór padł na zarejestrowany w Ålesund statek łowczy „Buskø”, należący do Ellinga Andreasa Aarsetha¹⁵ (tak samo, jak wcześniej wysłany na Grenlandię „Veslekari”). Okazało się, że była to największa możliwa do pozyskania jednostka. Statek został więc oficjalnie wycarterowany przez Arktyczną Inicjatywę Handlową. Wtedy też Hoel zaproponował objęcie kierownictwa wyprawy Devoldowi, który już wcześniej (po tym, jak powrotu do Norwegii z neutralnych jeszcze Stanów Zjednoczonych odmówił Giæver, szyper „Velsekari”) został zatrudniony przez Norweski Instytut Badań Svalbardu i Oceanu Arktycznego (Skarstein 2007: 182).

Przedsięwzięciu norweskiemu uważnie przyglądała się niemiecka służba bezpieczeństwa. Hoel kilkakrotnie składał obszernie wyjaśnienia, ale Geheime Staatspolizei (Gestapo) reprezentowana przez obersturmführera Hermanna Krause zainteresowana była przede wszystkim lojalnością uczestników przedsięwzięcia, a nie wykorzystaniem go do własnych celów.

„Buskø” opuścił Ålesund 18 sierpnia 1941 roku, nawigując wzdłuż wybrzeża na północ. Devold zaplanował postoje w Namsos, Sannessjøen oraz Laukvik, gdzie okrętowano kolejnych uczestników, sprzęt i zapasy. Pozornie ekspedycja nadal nie budziła szczególnego zainteresowania Niemców. 28 sierpnia statek przybył do Laukvik na Lofotach, skąd miał wyruszyć na zachód. Tego samego dnia okazało się jednak, że okupant kontrolował sytuację w większym stopniu, niż to się Norwegom zdawało. Na pokładzie pojawił się bowiem przybyły rybackim statkiem z Tromsø obersturmführer Krause. Jego celem nie była bynajmniej ostatnia kontrola jednostki. Postawił ультимatywne żądanie zaokrętowania radiostacji dużej mocy wraz z operatorem. Urządzenie miało zostać przetransportowane do Petersbay na Grenlandii, gdzie również zamierzało lądować dwóch z uczestniczących w ekspedycji myśliwych. Niemiec posunął się do oczywistych gróźb, by złamać protesty, a właściciel jednostki dowiedział się o całej sytuacji (będącej złamaniem umowy czarteru) z telegramu, który odebrał już po wyjściu „Buskø” na morze, a wysłanego przez szypra Eliasa Hessena i kierownika maszyn Petrusa Ekrema. Z relacji Devolda wynika, że wiedział o konieczności przyjęcia dodatkowego członka załogi. Powiadomił go o tym Hoel, z którym rozmawiał telefonicznie w czasie jednego

¹⁵ Przedsiębiorca żeglugowy i armator rybacki związany z Ruchem Narodowym. W 1946 r. skazany na 18 miesięcy więzienia za kolaborację z Niemcami.

z wcześniejszych postojów (Skarstein 2007: 182). Obaj Norwegowie zaakceptowali więc fakt, że w ekspedycji będzie uczestniczyła osoba realizująca zadania bezpośrednio na rzecz Niemców.

Radiotelegrafistą i obserwatorem meteorologicznym był Jacob (Iacob) Rytter Bradley. Był on aktywnym członkiem Rządu Narodowego. W strukturach partyjnej milicji noszącej nazwę Hird osiągnął rangę Sveitfører – kapitan. Dysponował doświadczeniem ze służby na morzu, a kiedy na skutek konfliktów o niejasnym podłożu jego pozycja w Bergen uległa osłabieniu, przystał na złożoną przez Gestapo propozycję przyłączenia się do ekspedycji grenlandzkiej. Otrzymał powierzone (trwające zaledwie pięć dni) przeszkolenie radiowe i meteorologiczne. Następnie Bradleya przerzucono wodnosamolotem do Tromsø, gdzie spędził kolejne dwa dni, kompletując w sklepach niezbędną odzież i inne wyposażenie. Zadanie, które miał wykonywać na Grenlandii, sprowadzało się do wykonywania prostych obserwacji meteorologicznych cztery razy na dobę i przekazywania rezultatów nieskomplikowanym kodem radiowym. Prócz radiostacji i kodów obserwator otrzymał pistolet i kilkadziesiąt sztuk amunicji. Na Grenlandii miał być więc całkowicie zależny od myśliwych. 29 sierpnia Rytter i Krause przyплыли do Laukvik (Skarstein 2007: 182).

Cała niemiecka akcja miała charakter totalnej improwizacji, a Gestapo uczestniczyło w przedsięwzięciu w wyniku starań lotnictwa wojskowego, którego służbie meteorologicznej brakowało danych meteorologicznych z Grenlandii. Obniżało to wiarygodność prognoz pogody, a zatem miało kluczowe znaczenia dla planowania działań. O całej inicjatywie Luftwaffe dowiedziała się jednak bardzo późno, stąd amatorsko-groteskowy jej udział w całej akcji. Wspomnieć można, że Hoel powiadomiony został o niemieckich zamierzeniach 20 sierpnia, ale jego protesty na nic się nie zdały. Pięć dni później ujawniono mu personalia dodatkowego członka załogi „Buskø”, które przekazał telefonicznie Devoldowi. Po zaokrętowaniu radiostacji i operatora norweski statek bezzwłocznie wyszedł na morze. Na jego pokładzie znajdowało się 27 osób, w tym żona jednego z uczestników ekspedycji. Krause traktowany był poprawnie, acz chłodno, na przykład nie wyznaczono mu stałego miejsca do spania. Dopiero w czasie przejścia morzem doraźnie przeszkolony radiotelegrafista zorientował się, że w składzie ekspedycji znalazł się w ostatnim momencie, a jego obecność została narzucona, a nie uzgodniona z NSIU (Skarstein 2007: 183).

2 września „Buskø” napotkał dryfujący lód spływający na południe z Basenu Arktycznego przez Cieśninę Fram i dalej wzdłuż wschodniego wybrzeża Grenlandii. Nie stanowiło to jednak poważniejszej przeszkody i dwa dni później statek dotarł do lądu na północ od Petersbay. Z pokładu zeszło wówczas dwóch tra-perów i Bradley. Cała trójka spędziła następne dziesięć dni w chacie myśliwskiej

Jonsbu¹⁶. Relacje między trójką mężczyzn były bardziej niż złożone. Bradley nie doświadczył otwartej niechęci, ale jednocześnie współtowarzysze nie okazywali mu żadnej pomocy i z góry zastrzegli, że nie może liczyć na jakikolwiek udział w łowieckich zyskach. Co charakterystyczne, według późniejszych relacji jednego z myśliwych niemiecki agent nie zmontował nawet radiostacji. Statek bez zbędnej zwłoki ruszył na południe. W trakcie przejścia dwóch myśliwych wysadzono w rejonie Cape Maurer, a jednego w Revet. 8 września osiągnięto Myggbukta, gdzie wyładowano część zaopatrzenia. Tam też na pokład wszedł Rudi, który pragnął przemieścić się bardziej na południe (Skarstein 2007: 183).

Norwegowie nie byli świadomi, że nad ekspedycją zbierają się czarne chmury. Amerykanie, którzy sprawowali wówczas „protektorat” nad Grenlandią, byli już bowiem świadomi ich obecności. Manewrujący w rejonie Myggbukta statek został wykryty przez duńskiego trapera działającego z Elle Island, gdzie znajdowała się stacja meteorologiczna wyposażona w radiostację. Myśliwy sprawdzał pułapki zastawione na północ od swojej bazy i wówczas dostrzegł w jednym z fiordów nieznaną statek. Natychmiast przerwał łowy i wrócił na Elle Island, skąd drogą radiową powiadomiono Amerykanów. Trzy jednostki patrolowe: „Northland”, „North Star” i „Bear” rozpoczęły łowy. Należało się śpieszyć, gdyż jednostka mogła zaszyć się we wschodnich fiordach, gdzie byłaby bardzo trudna do odszukania, bądź po zakończeniu misji ruszyć na północ, a następnie na zachód. Według innych publikacji myśliwi (bo miało być ich dwóch) należący do nieregularnej formacji patrolowej wykorzystującej psie zaprzęgi (jedno w żadnym stopniu nie wyklucza drugiego) mieli powiadomić o odkryciu bezpośrednio załogę patrolowca „North Star” (Abazzia 1975: 232). Miało to miejsce 11 września w godzinach popołudniowych. Nadchodzący zmierzch uniemożliwił wodowanie łodzi latającej, ale dowódca okrętu komandor podporucznik Frank Meals powiadomił o sytuacji przełożonego. Komandor Edward Smith z kolei nawiązał łączność ze swoim szefem kontradmirałem Arthurem L. Bristolem (dowódcą Sił Wsparcia Floty Atlantyku), a ten z kolei z Szefem Operacji Morskich admirałem Haroldem Rainsfordem Starkiem, prosząc o instrukcje (*Administrative History...* 1962). Było to wymuszone faktem, że Stany Zjednoczone były jeszcze wówczas państwem neutralnym, a bandera wykrytej jednostki nie była znana. Stark nie miał jednak wątpliwości i rozkazał przechwycić jednostkę (Abazzia 1975: 233).

Po wschodzie słońca z patrolowca zwodowano łódź latającą, ale jej pilot nie wykrył poszukiwanego statku, a jedynie stertę świeżego zaopatrzenia w Myggbukta. Na ląd wysłano więc grupę desantową dowodzoną przez porucznika Williama Hawleya. Odkryła ona wyładowaną żywność (głównie konserwy), sprzęt myśliwski oraz – co bardzo Amerykanów podekscytowało – odbiornik radiowy

¹⁶ Była to jedna z tzw. norweskich stacji myśliwskich.

z niemieckimi napisami. Znalazcy nie wiedzieli, że ich łup to zwykły, komercyjny, produkowany w Austrii odbiornik domowy (tak zwana radiola wytwarzana przez Radiola – Radioapparate und Bestandteile W. Wohleber & Co z Wiednia) i skłonni byli przypisywać temu znalezisku nadmierne znaczenie. Norwegowie dostrzegli jednak nadchodzących Amerykanów i wycofali się w głąb lądu, gdzie ich już nie szukano (Abazzia 1975: 233).

Tymczasem „Buskø” nawigował w kierunku południowym, a Devold nie był świadom zamieszania, które wzbudził swoim pojawieniem się na wschodzie Grenlandii. Norweski statek ostatecznie przechwycony został 9 września przez amerykański patrolowiec „Northland” dowodzony przez komandora porucznika Carla von Paulsen. Devold usiłował początkowo podtrzymać wersję o wyprawie myśliwskiej, ale po krótkim czasie zeznał, że przed przejściem jednostki wysadzono na brzeg cztery osoby, w tym w pierwszej kolejności dwóch myśliwych i radiotelegrafistę ze sprzętem. Wskazał też pozycję lądowania zarówno grupy, jak i samotnego trapera. Ten pierwszy w znikomym stopniu zainteresował Amerykanów, ale informacja o agencie z radiostacją bardzo ich zelektryzowała. „Northland” ruszył w kierunku wyspy Shanon i chaty myśliwskiej Jonsbu. Paulsen był doświadczonym oficerem i tak wyznaczył trasę i prędkość, by okręt przybył do celu głęboką nocą, manewrując w pełnym zaciemnieniu. Następnie opuszczono łódź i na brzeg ruszyła licząca dwanaście ludzi grupa desantowa (w całości złożona z ochotników, których było znacznie więcej, gdyż taka akcja stanowiła wielką atrakcję w przesycanych rutyną działaniach Coast Guard na wodach grenlandzkich), dowodzona przez podporucznika Leroy’a McCluskey’a. Dalsze wydarzenia Amerykanie opisują w konwencji niemal operacji specjalnej, tymczasem zlokalizowano chatę myśliwską i bez jednego wystrzału zatrzymano trzech niestawiających oporu Norwegów. Bradley początkowo kluczył, łągał, ale ostatecznie przyznał się do współpracy z Gestapo. Usiłował jakoby spalić książki kodowe, co jednak jest mało prawdopodobną wersją, gdyż w jego przypadku taką rolę odegrał egzemplarz popularnej powieści (był to tzw. „klucz jednorazowy”), a żadnych niejawnych materiałów po prostu mu nie powierzono. Już po osadzeniu na „Northland” usiłował przekupić wartownika, by pozwolił mu uciec, ale ten natręta zbył, a o incydencie zameldował przełożonym (Skarstein 2007: 189).

18 września wyczerpującą notatkę opisującą wydarzenia otrzymał prezydent Roosevelt. Przygotował ją asystent głowy państwa ds. marynarki kontradmirał John Reginald Beardall. Wynika z niej, że Devold okazał się bardzo rozmowny, gdyż ujawnił, że całe przedsięwzięcie odbywało się przy aprobacie Niemców, zaś jego celem długofalowym było ponowne podniesienie kwestii roszczeń Norwegii do wschodniej Grenlandii na kończącej wojnę konferencji pokojowej (*The memorandum for the US...* 1941).

Amerykanie podjęli decyzję o przeprowadzeniu „Buskø” do Bostonu. Żeglował on obsadzony przez załogę przyzową¹⁷ na holu patrolowca „Bear”, na którego pokładzie umieszczono też zatrzymanych Norwegów. Warto zauważyć, że władze Stanów Zjednoczonych konsultowały się w całej sprawie z rządem Norwegii na uchodźstwie. Władze na emigracji stwierdziły, że nic im o ekspedycji nie wiadomo, acz zainteresowane były udziałem w postępowaniu wobec zatrzymanych. Przyz zacumował w Bostonie 14 października. Tam też wyokrętowano zatrzymanych. Ich sytuacja była dość złożona. Nie można ich było ani uznać za jeńców, ani internować, gdyż Stany Zjednoczone nie były w stanie wojny, a postawiony im zarzut złamania „przepisów imigracyjnych” nawet dla amerykańskiej prasy brzmiał absurdalnie. Załogę i myśliwych poddano postępowaniu prowadzonemu najpierw przez Coast Guard i FBI, a następnie ponownym przesłuchaniom, z udziałem przedstawiciela Norwegii, którym był... zatrzymany rok wcześniej na „Vaslekari” Giæver oraz pracownik nowojorskiego konsulatu Peter Simonsen. Ustalenia były oczywiste – ani załoga, ani myśliwi nic nie wiedzieli o okolicznościach zorganizowania ekspedycji. Jedynie Devold był w pełni świadom wszelkich niuansów i niejasności. W następstwie tego wszystkich zwolniono, z wyjątkiem Devolda i oczywiście Bradleya¹⁸ (Skarstein 2007: 189).

Podsumowanie

Próba wznowienia „dyskusji grenlandzkiej” przez norweskie władze kolaboracyjne doszczętnie skompromitowała całą ideę, czyniąc ją po zakończeniu wojny kwestią wielce wstydliwą. Przez wiele lat problematyka norwesko-duńskiego sporu o Ziemię Eryka Rudego (tylko ten bowiem obszar był formalnie jego przedmiotem, do obszarów na południowym wschodzie wyspy, gdzie ekspansjoniści również przeprowadzili swoją demonstrację, nie wysunięto oficjalnych pretensji) znany był jedynie wąskiej grupie specjalistów i starannie w obu krajach przemilczany. Dopiero kilka dekad po wojnie stał się on przedmiotem szerszego zainteresowania, stając się nie-

¹⁷ Załoga obsadzająca zdobytą (zajętą) jednostkę, czyli przyz. Termin ten stosowany jest w prawie morza i międzynarodowym prawie konfliktów zbrojnych oraz szeroko rozumianej nautyce.

¹⁸ Losy Bradleya nie są jasne. Według jednej wersji miał on zostać stosunkowo szybko zwolniony, ale otrzymał zgodę na pobyt w Stanach Zjednoczonych tylko przez trzy miesiące. Po dwóch latach życia jako nielegalny imigrant zaciągnął się na statek do Paragwaju, gdzie przez kilka następnych był marynarzem. Według drugiej wersji w Stanach Zjednoczonych przetrzymywano go do 1947 r. i dopiero wówczas nastąpił wyjazd do Ameryki Południowej. Następnie osiedlił się w Szwecji, a Norwegię odwiedził dopiero w 1979 r., po przedawnieniu stawianego mu zarzutu zdrady. Zmarł w 1999 r. i pochowany został zgodnie z obrządkiem judaistycznym (ze względu na wyznanie żony).

zwykle ciekawym „studium przypadku” dla przedstawicieli wielu dziedzin nauki – od prawa międzynarodowego poczynając, a na antropologii kulturowej kończąc.

Podsumowując wątek zaangażowania Norwegów na Grenlandii, wspomnieć trzeba, że po wojnie wznowili oni działalność traperską i wielorybniczą, a ze wschodniego wybrzeża największej wyspy świata wycofali się ostatecznie w 1959 roku. Nigdy jednak nie kwestionowano już duńskiej suwerenności nad tym obszarem.

Bibliografia

Dokumenty

- Convention between the United States and Denmark. Cession of the Danish West India.* (1916). <https://www.doi.gov/sites/doi.gov/files/migrated/oia/about/upload/vitreaty.pdf> (dostęp: 19.11.2019).
- Kiel-traktaten. Öfwersättning af de Artiklar uti den emellan Deras Majestäter Konungarne af Sverige och Dannemark genom befullmäktigade Ombud den 14 Januarii 1814 uti Kiel afslutna och af Deras Kongl.* (1814). <https://sv.wikisource.org/wiki/Kiel-traktaten> (dostęp: 22.11.2019).
- Legal Status of Eastern Greenland, Permanent Court of International Justice, Twenty-Sixth Session, Denmark v. Norway, Judgment. General List No. 43, 5 September 1933.* (1933). http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1933.04.05_greenland.htm (dostęp: 3.12.2019).
- Norwegian Interests and Policy in the Antarctic, Meld. St. 32 (2014–2015) Report to the Storting* (white paper). (2006). Oslo: Norwegian Ministry of Foreign Affairs.
- The memorandum for the US President Franklin Roosevelt from Rear Admiral J.R. Beardall, dated 18 September 1941, regarding the Buskø incident.* (1941). Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum, New York.
- Traktat Spitsbergeński.* (1920), <https://hornsund.igf.edu.pl/hornsund.old/traktat.html> (dostęp: 19.11.2019).

Mapy

- Skjoldungen. (1944). *Greenland 1 : 500 000.* Second Edition. Washington (DC): Prepared Under the Direction of the Chief of Engineers US. Army by the Army Map Service (QU).

Opracowania zwarte i artykuły

- Abbazia, P. (1975). *Mr. Roosevelt's Navy: The Private War of the U.S. Atlantic Fleet, 1939–1942.* Annapolis: Naval Institute Press.
- Apollonio, S. (2008). *Lands that Hold One Spellbound: A Story of East Greenland.* Calgary: University of Calgary Press.
- Arlov, T.B. (1994). *A short history of Svalbard.* Oslo: Norwegian Polar Institute.
- Boyd, L.A. (1937). *Polish Countryside.* New York: American Geographical Society.
- Cavell, J. (2008). Historical Evidence and the Eastern Greenland Case. *Arctic* 61 (4): 433–441.

- Eriksen, F.H. (2010). *Grønlandssaken. Dansk Grønlandspolitik Og Norske Reaksjoner 1909–1933*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Ingstad, H. (1931). *Pelsjegerliv blandt Nord-Kanadas indianere*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Koch, L. (1935). *Geologie von Grönland*. Copenhagen: Dansk Geologisk Forening.
- Kubiak, K. (2019). *Strategia Lokiego. Duńskie terytoria atlantyckie w czasie II wojny światowej*. Warszawa: Tetragon.
- Norwegian Expedition to South-East Greenland. (1933). *Polar Record* 1 (5): 32–33.
- Østerund, Ø. (2007). Introduction: The Peculiarities of Norway. W: O. Østerund (red.). *Norway In Transition. Transforming a Stable Democracy*. New York: Tayloe & Francis Ltd., s. 705–720.
- Preuss, L. (1932). The Dispute Between Denmark and Norway Over the Sovereignty of Eastern Greenland. *American Journal of International Law* 26(3): 469–487.
- Skarstein, F. (2006). Eric's The Red Land: the land that never was, *Polar Research* 25 (2): 173–179.
- Skarstein, F. (2007). „A cursed affair” – how a Norwegian expedition to Greenland became the USA's first maritime capture in World War II. *Polar Research* 26: 181–194.
- Skarstein, F. (2008). *Adolf Hoel, den glemte polarpioner*. Oslo: Happy Jam Factory.
- Tansill, Ch.C. (1966). *The Purchase of the Danish West Indies. The Albert Shaw lectures on diplomatic history*. Gloucester: Peter Smith.
- Weibull, J. (1957). *Carl Johan och Norge 1810–1814: unionsplanerna och deras förverkligande*. Lund: Gleerup.

Netografia

- Administrative History of the U.S. Atlantic Fleet in World War II*. Vol. 2: *Commander Task Force Twenty-Four, Commander in Chief, United States Atlantic Fleet 1946* (general editor Stetson Conn). (1962). <https://www.ibiblio.org/hyperwar/USN/Admin-Hist/139-CTF24/index.html> (dostęp: 10.08.2018).
- Kjær, K.G. i M. Sefland (2005). The Arctic ship Veslekari. *Polar Records* 41(1): 57–65. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0032247404003997> (dostęp: 29.08.2018).
- Maritime Nations~Merchants~Captains~1800s 2019*, <https://www.maritimeheritage.org/Maritime-Nations/index.html> (dostęp: 22.11.2019).
- Rapp, O.M. (2006). Da Norge plantet flagget på Grønland. *Aftenposten*, 11 sierpnia 2006. <https://www.aftenposten.no/norge/i/rE7Q3/da-norge-plantet-flagget-paa-groenland> (dostęp: 2.12.2019).
- Ramerini, M. (bd). *List of Danish colonial forts and possessions*, <https://www.colonialvoyage.com/list-danish-colonial-forts-possessions/> (dostęp: 12.07.2018).
- Værftshistorisk Selskab. (2015). *Julius Thomsen*, <https://vaerftshistorisk-selskab.dk/julius-thomsen-1927/> (dostęp: 2.12.2019).